

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

KARL MARX VE MAX WEBER’DE MODERNİTE

Burcu GEDİKLİ¹

Öz

Sosyolojinin kurucu isimlerinden Karl Marx ve Max Weber, sosyolojilerini ortaya koyarken öncelikle modern toplumun değişim ve dönüşümünü anlama gayreti içerisinde girmişler ve modern toplumda yeni olanın ne olduğuna dair kapsamlı bir analiz sunmuşlardır. Bu bağlamda, modernliğe dair Marx’ın görüşlerini anlayabilmek için öncelikle onun toplumların tarihsel gelişim basamaklarına dair görüşleri ele alınmıştır. Son olarak Marx’ın olumsuzladığı modernliğin, ideal topluma giden yolu açması sebebiyle Marx tarafından nasıl olumlandığına değinilmiştir. Marx’ın ardından, Weber’in modern toplumu açıklamada kullandığı rasyonelleşme ve bürokratikleşme kavramlarına yer verilmiştir. Bu doğrultuda, Weber’in modernliğin esas tanımlayıcısı olarak gördüğü rasyonelliğin; ekonomi, sanat, hukuk, din dahil tüm yaşam alanlarına nasıl yayıldığı ifade edilmiştir. Weber’de rasyonelliğin modern toplumdaki temsilcisi ve görünümü olan bürokrasi; katı kurallar, hiyerarşik düzen gibi özellikleri doğrultusunda açıklanmıştır. Weber’e göre modern toplumları tanımlayan bu özelliklerin, insanları nasıl bir makinenin dişlisi haline dönüştürdüğü, eş deyişle, büyübozumuna neden olduğu ve bu sistemin sonunda insanların özgürlüğünü ortadan kaldıran demir kafese dönüştüğü ifade edilmiştir. Son olarak, Marx ile Weber’in modernizme dair ikircikli yaklaşımları karşılaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Marx, Weber, Modernite, Yabancılaşma, Rasyonellik.

MODERNITY IN KARL MARX AND MAX WEBER

Abstract

Karl Marx and Max Weber, one of the founding names of sociology, tried to understand the change and transformation of modern society while presenting their sociology and presented a comprehensive analysis of what is new in modern society. First of all, in order to understand Marx's views on modernity, his views on the historical development stages of societies are discussed. Finally, it is mentioned how modernity was affirmed by Marx as it paved the way to the ideal society, despite Marx's negation of modernity. Secondly, the concepts of rationalization and bureaucratization that Weber uses to explain modern society are explained. In this direction, rationality, which Weber sees as the main descriptor of modernity; how it spread to all spheres of life, including economy, art, law and religion. In Weber, it is stated that bureaucracy, which is the representative and appearance of rationality in modern society, has characteristics such as strict rules and hierarchical order. According to Weber, it is stated how these features that define modern societies turn people into cogs of a machine, in other words, they cause disenchantment, and this system eventually turns into an iron cage that destroys people's freedom. Finally, Marx and Weber's ambivalent approaches to modernism are compared.

Keywords: Marx, Weber, Modernity, Alienation, Rationality.

¹ Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, burcuturkdogan@gmail.com, Orcid: 0000-0002-5339-6366

Bu makaleye atıfta bulunmak için/Cite as: Gedikli, B. (2022). Karl Marx ve Max Weber’de Modernite. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 638-653

Giriş

Modern terimi, Latince “şimdi” anlamına gelen modus kelimesinden türemiştir. Modern kavramı ilk olarak 15. yy’da, Hristiyanların kendi çağlarını pagan çağından ayırmak için kullandıkları bir terimdir. Genel olarak terim, geçmiş çağların bulunulan çağa göre yeniden yorumlanmasıdır (Ritzer, 2007: 3068). Sosyolojik anlamda modernite, endüstrileşmiş, büyük ve heterojen bir nüfusa sahip, yüksek düzeyde sanayileşmenin olduğu, birincil olarak kapitalist ve pazar ekonomisinin işlediği, bilim ve teknolojinin giderek daha fazla egemen olduğu, az ya da çok sekülerleşmiş, yapısal anlamda oldukça örgütlü toplumsal farklılaşma ve işbölümü biçimleri olan hem vatandaşlık ve vatandaşlığa genel üyeliğin organize edilmesi hem de siyasi faaliyetlerin ve süreçlerin şekillendirilip yapılandırılması anlamında ulus devlet üzerine kurulu bölgesel ve idari bir sistemin ön plana çıktığı bir toplumsal yapıyı imlemektedir (Jenks, 2012: 492).¹ Modernleşmeyi tanımlayan önemli durumlardan biri de modern dönemin, bir önceki döneme atıf yaparak onun tüm kültürel, ekonomik ve siyasal yönünü aşması ve bir yeniliği ifade etmesidir. Özetle modernleşme, farklı bir dünyanın yaratılması, eski dünyanın terk edilmesidir. Tarihsel bağlamda modernite öncelikle Fransız Devrimi ve İngiltere’deki Endüstri Devrimi’nin bir sonucu olarak 17. yy dan 20. yy postmodern toplumuna kadar geçen dönemi kapsamaktadır. Modernitenin ortaya çıkışı ile akademik bağımsız bir disiplin olarak kurulan sosyolojinin ilişkisi özellikle Aydınlanma, Fransız devrimi ve Sanayi devrimi gibi bireysel ve toplumsal yaşamda ortaya çıkan kırılmalarla bağlantılı değişimlere odaklanarak daha iyi gözlemlenebildiği, önemli bir tarihsel bağlantıya işaret ettiği için önemlidir. Yukarıda sosyolojik ve tarihsel bağlamda tanımladığımız modernite kavramı sosyologlar, psikologlar, filozoflar, düşünürler vb. bütün kültürel hayatı yorumlayan kişilerce farklı kategorilerde ele alınmıştır. Bu kategoriler beş başlık altında toplanabilir (Hollinger, 2005: 44-45).

Bunlardan ilki moderniteye hep ilerlemeci ve iyimser bir tarzda bakıp geleneği kötüleyenler, ikincisi ilkinin tam tersi olarak moderniteye hep kötü, gelenekselliğe iyi olarak bakanlardır. Üçüncü olarak moderniteye ikircikli bir tavırla bakan düşünce biçimi vardır. Bu düşünce biçimi modernitenin olumlu ve olumsuz yanlarının bir arada olduğunu ifade eden bir görüştür. Diğer bir görüş modernitenin ve geleneksel toplumun aşılması gerektiğini söylemektedir. Son görüş ise modernitenin karşılaştırılmaz bir toplumsal fenomen olduğunu, bu anlamda diğer unsurlardan yalıtılmış olarak ele alınması gerektiğini savunur (Hollinger, 2005: 50).

Gerçekleşen devrimler neticesinde farklı kategorilerde değerlendirmeye tabi tutulan modernlik, uzun süreli bir tarihsel zaman dilimi içerisinde şekillenmiştir. Önceki dönemlerden önemli ölçüde farklı olanın ne olduğunun sorgulanması başka bir deyişle yeni toplumda “yeni” olanın ne olduğunun araştırılması ilk dönem sosyologların temel amaçlarından olmuştur. Değişen toplumsal ilişkileri, yeni toplumun doğasının ve karakterinin anlaşılmasını amaçlayan klasik sosyologlar anomi, yabancılaşma, intihar, bürokrasi, kapitalizm, bireycilik vb. gibi kavramlar ile toplumun radikal dönüşümünü açıklamaya çalışmışlar, teorilerini geliştirmişlerdir. Bu makalede de bu çerçevede moderniteye en derin sosyolojik eleştirileri yapan iki klasik teorisyenin Karl Marx ve Max Weber’in görüşleri bağlamında modernliğin neliği incelenmeye çalışılacaktır. Marx’ın görüşleri modern toplumsal gerçekliğin temel özelliklerini, tarihsel eğilimlerini, kendi zamanımızda ortaya çıkan sorunları hala

¹ Modernite, modernizm ve modernleşme kavramlarının anlamlarında bazı farklılıklar mevcuttur. Modernite kavramı, önceki dönemden farklı olarak içinde bulunulan çağa, mevcut duruma işaret etmektedir. Kavram, önceki dönemden farklılaşan felsefi, toplumsal, politik, ekonomik, teknik düşünce yapısını tanımlamaktadır. Gelenekselden kopuşu ve gelenekselin eleştirisini içermektedir. Modernizm kavramı, bir dönemin doktrinine, belli bir düşünce sistemine işaret etmektedir. Kavram genel olarak, sanatsal ve kültürel alanlarda önceki dönemlerden farklılığı tanımlamaktadır. Modernleşme kavramı, geleneksellikten koparak oluşturulan ilişki ve kurumların varlıklarını sürdürmelerine, bir toplumsal gelişim aşamasına işaret etmektedir. Modernizm kavramından çok daha geniş bir anlama sahip olması, modernizmin modernitenin içerisinde belli bir durumu tanımlamak için kullanılmasından dolayı yazıda modernite kavramının kullanımı tercih edilmiştir (Hollinger, 2005: 45; Cohen, 2020:628-634; Reifer, 2020: 634-636; Çiğdem, 2012: 68).

açıklayabileceğimiz kategorik çerçeveyi yaklaşık 140 yıl önce ortaya koyabilmiş ve hala güncelliğini koruyor olması sebebiyle önem arz etmektedir. Weber'in görüşleri kapitalizme bir kaçınılmazlık ve belirleyicilik yükleyen Marksizme karşı itiraz niteliğindedir ve Weber, kapitalizmi evrensel bir süreç ya da yasaya bağlamadan, ideal ve etik yönlerinin baskınlığını vurgulayarak açıklama amacında olmuştur. Ayrıca analizlerini insanların değerlerine de odaklaması, çalışmalarında değerlere ağırlık vermesi bakımından önemlidir. Bunların yanı sıra bu iki düşünürün görüşlerinin belli bir konu çerçevesinde yapılan karşılaştırmasının az olması da bu makalenin yazılma motivasyonunu oluşturmuştur. İlaveten geçmiş nesillerden miras olarak alınan bu eserler, eserlerin yazılmasından bu yana geçen süre içinde neler olup bittiğine, değiştiğine dair bilgi edinmeyi, yaşanan dönemi anlamayı sağlayabilir. Bunların yanı sıra klasik düşünürlerin eserlerinden faydalanmanın, eserlerini okumanın güncel teorik ve pratik tartışmalara, araştırmalara katkı sağlaması bakımından önemli olduğu da düşünülmektedir (Alexander, 1982: 1-7).

Kanaatimizce makalemizde karşılaştıracağımız Marx ve Weber, moderniteye ikircikli bir tavırla bakmaktadır. Marx, moderniteyi temel olarak aşılması gereken ancak bir basamak olarak da tarihsel süreçte var olması gereken bir olgu olarak ele almıştır. Bu yönüyle moderniteye hem müspet bir anlam hem de menfi bir anlam yüklemiştir. Benzer bir şekilde Weber de moderniteyi gerek insanın rasyonelleşmesi gerek insanın tüm organizasyonlarının rasyonelleşmesi gerekse bireyselleşmesi bağlamında müspet yönü ile ele alırken bu rasyonalitenin katı kuralcılığın, bürokratik yapının insanı demirden bir kafesle çevirdiğini bir nevi onun duygusallığını, romantikliğini, yaratıcılığını sınırlandırdığını, değerleri geri plana attığını ifade ederek moderniteye ikircikli tavrını göstermektedir. Marx'tan farklı olarak Weber'de kapitalist toplumun aşılmasına ya da nasıl aşılabacağına dair net ifadeler bulunmamaktadır. Biz de bu temel düşünceler çerçevesinde iki düşünürün moderniteyle ilgili görüşlerini ortaya koyarak ve karşılaştırarak inceleyeceğiz.

1. MARX'TA MODERNİTE

Marx'ın moderniteye dair görüşlerinin incelenmesi için Lenin'in de Kapital'den bahsederken vurguladığı gibi Marx'ın modern toplumdan ne anladığının, neden bahsettiğinin, bu toplumu hangi özelliklerle önceki dönemlerden ayırt ettiğinin anlaşılabilmesi gerekmektedir (Lenin, 1960: 135-136). Marx'ın eserlerine bakıldığında ilk olarak modern toplumun, tarihsel evrim sürecinde ortaya çıktığı ifade edilebilir. Bunun için onun modernite öncesi toplumları nasıl ele aldığına, nasıl kavramlaştırdığına bir göz atmamız gerekmektedir.

Marx'a göre tarihsel süreçte ilk ortaya çıkan ve toprak sahipliğinin esas olduğu mülkiyet biçimi, aşiret mülkiyetidir. Toplumsal sınıfların aşiret reisi, aşiret üyeleri ve kölelerden oluştuğu bu toplumsal yapıda değiş tokuşa dayalı, doğal bir iş bölümünün bulunduğu ekonomik yapı mevcuttur. Site devletlerinde görülen ikinci mülkiyet biçiminde, özel mülkiyet, daha gelişmiş bir iş bölümü ve yurttaşlar ile kölelerden oluşan toplumsal sınıflar bulunmaktadır. Roma devletinde bu ikinci mülkiyet biçiminin daha gelişmiş bir hali, küçük köylü, plepler, mülk sahibi yurttaşlar ve köleler şeklindeki toplumsal sınıflarda kendisini göstermektedir. Marx'ın tarihsel süreçte değindiği üçüncü mülkiyet biçimi, Orta çağ'da görülen feodal ya da zümre mülkiyeti olarak adlandırdığı mülkiyet biçimidir. Orta çağ'ın kırsal alanındaki toplumsal sınıflar prens, soylu, din adamları ve serfleşmiş köylülerden oluşurken, kent alanındaki toplumsal sınıflar lonca mülkiyetine dayanan kalfalık ve çıraklığa da sahiptir (Marx ve Engels, 1845: 1273-1280).

Marx, modern toplumun ortaya çıktığı tarihsel süreci "Grundrisse"de şöyle ifade etmiştir (1973: 88): "*Kişisel bağımlılık ilişkileri (başlangıçta tamamen kendiliğinden), insanın üretken kapasitesinin yalnızca küçük bir ölçüde ve yalıtılmış halde gelişen ilk toplumsal biçimleridir. Şeylerin bağımlılığına dayanan kişisel bağımsızlık, genel bir sosyal metabolizma, evrensel ilişkiler, çok yönlü*

ihtiyaçlar ve evrensel kapasiteler sisteminin ilk kez oluşturulduğu ikinci büyük biçimdir. Bireylerin evrensel gelişimine ve toplumsal mülkiyetleri olan komünal, toplumsal üretkenliğe tabi olmalarına dayanan özgür bireysellik üçüncü aşamadır.”

Bu alıntıda da görülebileceği gibi şeylerin bağımlılığına dayanan ikinci aşama modern topluma işaret etmektedir ve modern öncesi tüm toplumlar “ilk toplumsal biçimler” olarak birleştirilmektedir. Çünkü bu toplumlarda, ekonomik ve toplumsal özellikler ortaklıklar göstermektedir ve bireysellik gelişmemiştir. Ürünlerin kullanım değerleri esastır ve para kazanma temel amaç olarak görülmemektedir. Bunların yanı sıra sürekli bir ilerleme değil sınırlı bir gelişme söz konusudur. “Felsefenin Sefaleti” adlı eserinde de modern toplum ve önceki toplumları ayırt etmek için “*Elle işletilen değirmen, size, derebeyli toplumu verir; buharla işleyen değirmen, size sanayici, kapitalistli toplumu verir*” demektedir (Marx, 1966: 122). Görüldüğü gibi Marx, tarihsel dönemleri ve tarihsel toplumları incelerken iki temel kategori üzerinden tanımlama yapmıştır. Bunlardan ilki onun tarihsel materyalizmine uygun olarak bir toplumu tanımlamak için onun ekonomik yapısına bakması ikincisi bu ekonomik yapının doğurduğu toplumsal sınıfları ele almasıdır. Biz de bu perspektifte Marx’ın modernite anlayışını tanımlamak için onun modernite ile ilgili ekonomi ve modernitede bu ekonominin doğurmuş olduğu sınıf yapısını ortaya koymaya çalışacağız. Böylece Marx’ın modernite ile ilgili modern toplumu nasıl tanımladığını ortaya çıkarmış olacağız.

Bu tarihsel süreç neticesinde üretim biçimlerinde yaşanan değişimler neticesinde ortaya çıkan modern toplumun özelliğini “Komünist Manifesto”da şu şekilde açıklamıştır (1992: 34-35): “*Üretimin sürekli devrimleştirilmesi, tüm toplumsal koşulların kesintisiz bozulması, sonsuz belirsizlik ve ajitasyon, burjuva çağını tüm öncekilerden ayırır. Tüm sabit, hızlı donmuş ilişkiler, eski ve saygıdeğer önyargılar ve görüşler ile birlikte süpürülüp atılır, tüm yeni olanlar kemikleşmeden eskirler. Katı olan her şey havaya karışır... burjuvazi, insan etkinliğinin neler yapabileceğini göstererek Mısır piramitlerini, Roma su kemerlerini ve Gotik katedralleri aşan harikalar yarattı. Burjuvazi, üretim araçlarında ve dolayısıyla üretim ilişkilerinde ve onlarla birlikte tüm toplum ilişkilerinde sürekli devrim yapmadan var olamaz.”*

Bu ifadelerden yola çıkıldığında Marx’ın değişimi ve sürekli genişlemeyi modern toplumun temeli olarak ele aldığı görülmektedir. Marx’a göre modern toplumun bir diğer özelliği olarak sermayeyi göstermek mümkündür. Marx için en yüksek kâr peşinde koşan sermaye mantığı, varlığını sürdürmek için gerek duyduğu dinsel baskı ortamından bağımsızlık, akıl, bireysellik, öznellik, özgürlük, piyasa kuralları (ekonomik özgürlük) vb. gibi koşulları sağlayarak kurtulmuş ve bunlar modernitenin oluşumuna da zemin hazırlamıştır. Marx, sermayenin önemini “Grundrisse”de (1973: 39-40, 336) şu şekilde ifade etmiştir: “*Toplumun tüm biçimlerinde, diğerlerine baskın çıkan ve ilişkileri diğerlerine rütbe ve etki atayan belirli bir üretim türü vardır. Bu, tüm diğer renkleri yıkayan ve onların özelliklerini değiştiren genel bir aydınlanmadır. O, içinde cisimleşen her varlığın özgül ağırlığını belirleyen özel bir eterdir.... Sermaye, burjuva toplumunun her şeye egemen olan ekonomik gücüdür ve burjuva toplumunu yaratmıştır.”* Sermaye, üretim için gerekli araçlar ve hammaddeler olarak tanımlandığında yeni toplum biçiminin eski dönemlerden bir farkı oluşmamaktadır. Halbuki Marx’a göre sermayenin başlatmış olduğu yeni toplum düzeni tüm daha önce yaşanmış olan üretim biçimlerinden farklı bir toplumsal yapı ve ilişki biçimi ortaya çıkarmıştır. Eski toplumsal ilişki biçimlerinde tüccar ve tefeci sermayenin olduğundan bahseden Marx’a göre modern kapitalizmin mantığı hiçbir zaman yalnızca para ve meta dolaşımı ile sınırlanamaz. Bahsedilen tüccar ve tefeci sermayesi ile kapitalizm arasındaki ayrım, sermayenin, üretim sürecini genişlemesinin bir aracı olarak kullanmasından başka bir ifadeyle basit yeniden üretimden genişletilmiş yeniden üretime geçişten kaynaklanmaktadır. Üretim sürecindeki bu değişimin temelinde ücretli emek bulunmaktadır (1894: 593; 1943: 575-576).

Marx için modern toplumun, yeni üretim biçiminin başka bir deyişle modern kapitalizmin öncelilerden temel farkı, ücretli emek temelinde meta üretimidir. Bu temelden hareketle sermaye de kendi kendini üreten hatta kendi kendinden daha fazla değer üreten ve bunun için emek gücüne bağlı olan değer olarak tanımlanabilir. Modern toplumun ayırt edici iki özelliği olan ücretli emek ve meta üretimini “Kapital” adlı eserinin birinci cildinde şu şekilde açıklamıştır (1943: 550): “...bir meta olarak emek gücünün bizzat emekçi tarafından serbest satışı yapıldığı andan itibaren kaçınılmazdır. Ama aynı zamanda ancak o andan itibaren meta üretimi genelleşir ve tipik üretim biçimi olur; ancak o andan itibaren her ürün satış için üretilir ve üretilen tüm servet dolaşım alanından geçer. Yalnızca ücretli emeğin temeli olan zaman ve yerde meta üretimi kendisini bir bütün olarak topluma dayatır ancak o zaman ve orada tüm gizli potansiyellerini açığa çıkarır.” Marx için meta üretiminin önemini temel eseri olan Kapital’e sermaye ya da kapitalizmin ne olduğunun tanımlanması ile değil bunun yerine kapitalist üretim tarzının temel biçimini temsil eden metanın analizi ile başlamasında da görmek mümkündür. Özetle meta üretimi için üretim araçlarının özel mülkiyetinin bulunması ve biçimsel olarak “özgür” ücretli emeğin yaygınlaştırılması sermaye için vazgeçilmez koşullardır. Sermayeyi, “bir şey değil şeylerin aracılık ettiği kişilerarası bir toplumsal ilişki biçimi” olarak ele alan Marx’a göre bu durum, işçilerin sömürülmesi ve kontrol edilmesini sağlayan bir ilişki biçimi yaratmaktadır (Marx ve Engels, 1962: 793).

Bu noktada Marx’ın Weber’in detaylı olarak analiz etmiş olduğu rasyonelleşmeye de değindiğini ifade etmek gerekmektedir. Marx, rasyonelleşmeyi sadece ekonomi temelinde ele almış olsa da Weber’e benzer şekilde modern üretim sürecini aynı terimle analiz etmiştir. Weber’de rasyonalizasyon kabaca, bir kurumun verimliliğinin değerler ekseninde değil bir dizi kurala göre çalışmasını ifade etmektedir. İnsan eylemlerinde bir hedefin belirlenmesi, hedeflere uygun araçların seçilmesi ve amacın gerçekleştirilmesi veya tüm eylemlerde belirli değerlerin/normların gözlemlenmesi söz konusudur. Marx için modern toplumda rasyonelleşen çalışma/ iş sürecidir. “Kapital” eserinde endüstriyel kapitalizm içerisinde üretim güçlerinden biri haline gelen rasyonalizasyondan bahsetmektedir. Fabrikalardaki iş bölümünün analizinde verimliliğin değerlere göre olmadığını ancak verimliliğin oluşabilmesi için bir dizi kuralın bulunduğunu ifade etmiştir.

Buraya kadar ifade edilenler sonucunda modern toplumun ekonomik yapısı, sanayi devriminin de bir yansıması olarak kapitalist üretim biçimidir. Sınıfsal yapısı sermayedar/kapitalist ve işçidir (üretim araçlarına sahip olanlar ile üretim araçlarına sahip olmayanlar). Yeni ortaya çıkan toplumun siyasi yönüne bakıldığında devlet, kapitalist gelişme için bir nevi olmazsa olmazdır. “Hegel’in Hukuk Felsefesi’nin Eleştirisi” adlı eserinde devletin modern bir olgu olarak sivil toplumun yanında ve dışında ayrı bir varlık haline geldiğini şu şekilde ifade etmiştir (<https://www.marxists.org>): “Siyasal yapı, özel alanlar bağımsız varoluşa sahip olduğunda yetkin hale gelir. Ticaretin ve toprak mülkiyetinin özgür olmadığı, bağımsız hale gelmediği yerde siyasal anayasa da mevcut değildir....devletin soyutlaması yalnızca modern zamanlara aittir çünkü özel hayatın soyutlaması yalnızca modern zamanlara aittir. Politik devletin soyutlaması modern bir üründür.”

Marx için modern bir olgu olan devlet, toplumda egemen olan sınıfın, burjuvazinin çıkarlarını korumakta ve yaygınlaştırmaktadır. Ancak buradaki önemli nokta feodal üretim tarzının egemen olduğu dönemdeki tahakküm ve kölelik ilişkileri kapitalist üretim biçiminin yaygınlaşması ile ortadan kalkmıştır. Çünkü Marx’a göre kapitalist üretim biçiminin gereklerinden biri de ekonomik aktörlerin (sermayedar ve işçi) “eşit ve özgür” kişiler olarak karşılıklı tanınmasıdır. Aktörler arasında mübadelenin gerçekleşebilmesi, yasal eşitliğe güven duyulmasına dayanmaktadır. Kapitalist bir toplumda devlet, özel mülkiyeti güvence altına almak ve bireylerin eşitliğini, özgürlüğünü önceki üretim biçimlerinde ortaya çıkan haliyle herhangi bir keyfilik durumuna karşı korumakla görevlidir. Bu durum sadece üretim araçlarının özel mülkiyetine sahip olanlar için değil yalnızca emek gücüne sahip olan işçiler için de geçerlidir. Dolayısıyla burjuva devleti, hukukun üstünlüğü, demokrasi gibi

unsurlarla kapitalist üretim koşullarını güvence altına aldığı için ekonomik egemenliğin sürdürülmesi mümkün olmaktadır. “...kişisel kuralları aynı zamanda ortalama bir kural biçimini almalıdır. Kişisel güçleri, geliştikçe birçok birey için ortak olan ve egemen bireyler olarak başkalarına karşı sürdürmek zorunda oldukları ve aynı zamanda herkes için iyi olduklarını savunmak zorunda oldukları yaşam koşullarına dayanır (Marx ve Engels, 1978: 74; Marx ve Engels, 1845: 1848-1849).”

Devlet konusundaki bu görüşlerine ek olarak devletin iktidar gücü aracılığıyla “bir insanda var olan ve bir kullanım değeri ürettiğinde kullandığı zihinsel ve fiziksel yetenekleri” piyasaya göre koyduğu yasalarla düzenlemesi söz konusudur. Devlet, bu yasalar ile burjuvazinin kullanabileceği biçimde iş gününü uzatma, ücretleri belirleme, iş gücü hareketliliğini düzenlemektedir. Ayrıca devlet aracılığıyla dünyanın “modern” hale getirilebilmesi için devlet gücü Avrupa dışında da kullanılarak yağmalama, köleleştirme, cinayetlerle ele geçirilen hazineler sermayeye dönüştürülebilmektedir (Marx, 1943: 167, 705). O halde Marx’a göre moderniteyi özetle şu şekilde tanımlayabiliriz; kapitalist üretim süreci ve onun ürünü olan modern dünya değişimin ve genişlemenin sürekli olduğu, tarihsel evrim süreci içerisinde ortaya çıkmış, rasyonelleştirilmiş, sermaye mantığından ve toplumsal çatışma ve bölünmelerden doğmuş, sınıf temelli olarak yapılmış, sömürü üzerine kurulu, yabancılaşmış ilişkilerin olduğu, sermaye-emek, kapitalist- işçi sınıfı düalizminin ortaya çıktığı bir dünya, toplumdur. İşte Marx bu doğrultuda, modern insanın ve modern toplumun bir çıkmazda olduğunu vurgular. Ona göre bu çıkmaz, yabancılaşmadır. Başka bir deyişle yabancılaşma, modernizmi betimleyen en temel kavramdır (Harvey, 1991: 99-105, 106-112).

Yabancılaşma kavramı genel olarak, kişinin kendisine, yaşadığı topluma, tabiata yabancılık olarak tanımlanır. Eş deyişle kişinin kendisi ve yaşamı (tüm hayat pratikleri) arasındaki ayrımdır (Ritzer, 2007: 119). Yabancılaşma kavramı, Marx ile beraber sosyolojinin temel gündemine oturmuştur. Marx’a göre insan, hayvan veya makineden yaratıcı aktiviteye sahip olması ve bu yaratıcı aktivitenin farkındalığı ile ayrılır. Ona göre, insanın bu yaratıcı aktiviteye uzaklaşması onun yabancılaşmasının özüdür. Marx’a göre yabancılaşma dört ayrı görünümde tezahür etmektedir. Bunlar işçinin üretim sürecine, ürettiği ürüne, kendisine ve topluma yabancılaşmasıdır.

Marx’a göre işçi, üretim sürecinde bir ürünün sadece bir parçasını ürettiği, üretimin sonunda nasıl bir nesne çıkacağını bilmediği için üretim süreci onun için yabancıdır. Bu durum esasında becerilerin parçalanması ile emeğin daha geniş bir oranda sermayeye bağlılığını, tabi kılınmasını getirmektedir. Bunun yanı sıra üretim sürecinin kendisi işçi açısından bir amaç değil bir araç haline dönüştüğü için, işçi kendisini üretim çarkının bir dişlisi gibi hissettiği içindir ki üretim süreci bir kez daha işçiye yabancılaşmıştır. Marx’a göre iş birliğine dayalı üretim ile daha önceden bağımsız olan işçiler, sermayenin disiplinine tabi olmanın yanı sıra *üretken yetenekler ve içgüdülerden oluşan bir dünya pahasına ayrıntı becerileri için zorlanarak sakat bir canavara dönüştürülmekte, birey kesirli bir işlemin otomatik motoru* haline gelmektedir. Ayrıca Marx, işçinin üretim süreci sonunda ortaya çıkan nesneyi satın alma gücü olmadığı ve ürettiği malın nereye gittiğini bilmediği için, işçinin ürettiği nesneye de uzak olduğunu, yabancılaştığını da ifade etmektedir. Esasında üretim sürecine yabancılaşma ile üretilen ürüne yabancılaşma birbirinin içine geçmiş ve bağımsız ele alınamayacak yabancılaşma biçimleridir. İnsanın kendisine yabancılaşması, insanların eylemlerini kendilerinin belirleyememesi ve bu nedenle de yabancılık duyguları geliştirmelerinden kaynaklanmaktadır. Zira üretim faaliyetleri, insani nitelikten yoksun olduğu için insan kendi varlığına da bu noktada yabancılaşmıştır. İşçi, emek gücünü sermayeye sattığı andan itibaren kapitalistin atölyesi dışında bir işleve sahip olamayacak bir durumda kendisini bulmaktadır. Böylece doğası gereği bağımsız olarak herhangi bir şey yapmaya uygun olmayan işçi, ancak atölyede üretken faaliyet içerisinde bulunabilir hale gelmektedir. Son olarak insanlar, meta olarak emek güçlerini satan diğer fabrika işçileri de dahil olmak üzere içinde buldukları topluma yabancılaşırlar (Marx, 1973: 335; Marx, 1943: 38-39, 359-360; Kilminster, 2003: 10).

Başka bir deyişle kapitalizm, insan ilişkilerini pazar ilişkilerine indirgemektedir. Böylece insani nitelikler, pazardaki yer ve statü niteliklerine dönüşmektedir. Bu da insanlar arasındaki niteliksel ilişkinin, niceliksel hale gelmesine ve her şeyin değişim değeri üzerinden tanımlanmasına neden olmaktadır. Modern toplumsal ilişki biçiminde, ilişkiler *şeyler arasındaki ilişki* biçimindedir. Meta ya da emek, kapitalist toplumda değişim değeri üzerinden tanımlanmaya başlayınca, bireyler bu süreci gerçekleştiren birer mübadeleci olarak birbirlerini görmektedirler. Bireyler (kapitalist- “özgür” emekçi) piyasa ilişkisi içinde farklı rollerde (alıcı-satıcı) eşit konumda olmuş gibi görünürler. Ancak toplumsal bağlar bireylerden bağımsız, onların dışında bir görünüme sahiptir. Başka bir deyişle, kapitalizmin rasyonelleştirici karakteri, Marx’a göre en dolaysız olarak, insanın toplumsal ilişkilerinde, paranın mutlak hakimiyet kurmasında ve para peşinde koşmanın kendi başına amaç haline gelmesinde tezahür etmektedir. Para, kapitalizmde insanın kendi kendine yabancılaşmasının özüdür çünkü bütün insani nitelikleri, niceliksel değişim değerlerine indirgemekte, her şey alınıp satılabilen bir ürün haline dönüşmektedir (Giddens, 2001: 83; Marx, 2003: 60-75). Servet için servet peşine düşülmesi, genel bir ahlaki ethos olarak yalnızca modern kapitalizmde karşılaşılan bir olgudur (Giddens, 2001: 83). “Kapital”de (1943: 582), “*dinde insan kendi beyninin ürünleri tarafından yönetildiği gibi kapitalist üretimde de kendi elinin ürünleri tarafından yönetilir.... Böyle bir yabancılaşmanın temelinde ise piyasa vardır.*” diyerek kapitalist üretim ve yeniden-üretim sürecinin doğasında var olan çelişkilere dikkat çekmektedir.

Yukarıda ifade edilmiş olan yabancılaşma kavramı, Marx’a göre, modernitenin sonuçlarını özetleyen bir kavramdır. Marx açısından ekonomi ve sınıf kavramları temelinde moderniteye bakış, yabancılaşma ile sonuçlanmayı göstermektedir. Bu, Marx’a göre modernitenin menfi boyutuna işaret etmektedir. Ancak daha öncede ifade edilmiş olduğu gibi Marx’ın moderniteye bakışı ikirciklidir. Moderniteye menfi görüşlerinin yanında müspet bir anlam da yüklemektedir. Marx’a göre modernitenin müspet manası komünist toplumun ortaya çıkması için zorunlu bir basamak olmasından ileri gelmektedir. Modern kapitalist toplum içinde barındırdığı çelişkiler ile komünist toplumun ortaya çıkmasının olmazsa olmaz koşuludur (Kivisto, 2008: 25). Bu çelişkiler neticesinde insanlığı köleleştiren bir güçten, insanlığın kontrolü altında olan ve insanlığa hizmet eden bir güce sahip olunabilir. Tarihsel olarak bu aşama geçilmeksizin komünist toplum hiçbir zaman kalıcı bir biçimde ortaya çıkamayacaktır. “*Komünizm, önceki tüm üretim ve ilişki biçimlerinin temelini altüst etmesi ve ilk kez bilinçli olarak tüm doğal öncüllere şimdiye kadar var olan insanların yaratıkları olarak davranması, onları doğal karakterlerinden arındırması bakımından önceki tüm hareketlerden farklıdır* (Marx ve Engels, 1845: 1368).”

Marx’ın moderniteyi tanımlarken kullanmış olduğu ekonomi ve sınıf temelli bakış açısı Weber’de kültür temelli bakış açısına dönüşmüştür. Weber, modern toplumu tanımlarken rasyonelleşme, bireyselleşme, bürokrasi, ekonomi ahlakı, demir kafes, büyübozumu gibi temel kavramlara başvurmuştur. Weber, modernizmin tıpkı Marx gibi müspet ve menfi yönlerinin iç içe olduğunu ifade etmektedir. Şimdi Weber’in modernizmle ilgili görüşleri ifade edilecektir.

2. WEBER’DE MODERNİTE

Weber, sosyolojik, dini ve felsefi özellikleri temelinde modern/kapitalist topluma odaklanan bir diğer klasik sosyologdur. Modern toplumun ve onun kültürel değerlerinin ne gibi değişimler ve sorunlar yarattığını, bunların neden Batı dışı diğer toplumlarda görünmediğini ifade etmiştir. Weber’e göre modern toplumun ortaya çıkmasından sorumlu olan bazı kilit gelişmeler; Protestan reformu, piyasa ekonomilerinin yükselişi, modern bilimin icadı, teknoloji ve rasyonelleştirilmiş yasal sistemlerin benimsenmesidir. Ona göre modern toplumun ana kavramı, rasyonelliktir (Turner, Beeghley ve Powers, 2010: 268-269). Weber bu kavram doğrultusunda, modern toplum ile diğer toplumları ayırır. Burada Weber’in özellikle vurgulamış olduğu rasyonellik, spesifik ve kendine özgü

bir biçim olan sistemci bir rasyonalizmdir. Rasyonalizasyon Weber için sistematikliği, tutarlılığı, düzenliliği, yöntemi ifade etmektedir. Bu rasyonellik, kontrol arzusuna hizmet eden bir biçime sahiptir. Weber'e göre Batı'da yüzyıllar sonucunda ortaya çıkan bu süreç neticesinde serbest girişim, ücretli emeğin kullanımı ile zenginlik arzusu, artan makineleşme vb. gibi pek çok uygulama sayesinde Batı toplumunda yaşayan bireyler, içinde yaşadıkları koşullar üzerindeki kontrollerini hiç olmadığı kadar genişletme imkanına sahip olabilmişlerdir. Ama şuna da değinmekte yarar vardır ki bu kontrollere tabi bireyler her ne kadar belirli özgürlüklere sahip gibi görünseler de toplumsal hedeflere ulaşabilmek için belirlenmiş disiplin alanlarının kurallarına tabi olmaları gerekmekte başka bir ifadeyle net bir özgürlüğe sahip oldukları söylenememektedir (Weber, 2001: xxx-xxxviii).

Ayrıca rasyonelleşme, karşıtı olan geleneğin reddi ile keyfilik ve sihrin dışlanması da ifade eden bir kavramdır. Herhangi bir olgunun öncesi ve sonrası ile beraber bir bütün biçiminde ilişkilendirilmesi, modern rasyonalizmin ayırıcı özelliğidir. Örneğin; kapitalizm Çin, Hint, Babil gibi toplumlarda da var olmasına karşın hem bu toplumlarda kişisel boyutta kalmış hem de bu toplumlar ve çağlardan hiçbirinde bir *ethos* oluşturamamıştır. Dolayısıyla ilk kez modern toplum ile ve onun içerisinde baskın olan rasyonel ruh ile beraber kapitalizm, rasyonel eylem ve ahlak haline gelmiştir. Başka bir deyişle Weber için, modern toplum yapısının temelinde rasyonalizasyon bulunmaktadır ve kapitalizm de bu olgunun uygulama alanlarından birisini oluşturmaktadır (Weber, 2001: xxviii).

“Kapitalizm, hangi ihtiyacın söz konusu olduğuna bakılmaksızın bir insan grubunun ihtiyaçlarının endüstriyel tedarik yöntemiyle gerçekleştirildiği her yerde mevcuttur ve rasyonel bir kapitalist işletme, modern muhasebe ve bir bilanço hazırlanması yoluyla karlılığını aritmetik olarak arttıran/kontrol eden bir işletmedir (Weber, 1923: 238).” Kapitalizmi bu şekilde rasyonellik temelinde açıklayan Weber, Marx'tan farklı olarak kapitalizmin modern öncesi biçimleri de denebilecek olan farklı türlerine değinmiştir. Kapitalizmi siyasal kapitalizm ve çağdaş endüstriyel kapitalizm biçiminde iki türe ayırdıktan sonra siyasal kapitalizmin alt türleri olan emperyalist kapitalizm, sömürgeci kapitalizm, serüvenci kapitalizm, vergici kapitalizm ve parya kapitalizminden bahsetmiştir. Ancak Weber'in esas ilgilendiği kapitalizm, Batı biçimi olan burjuva kapitalizmi ya da çağdaş endüstriyel kapitalizmdir. Bu kapitalizmde farklı olan unsur, kâr için sürekli ve rasyonel istihdamın, üretimin örgütlenmesinde esas olmasıdır. Böylece piyasa fırsatlarının “barışçıl” sömürülmesi sayesinde, kâr elde etmeyi amaçlayan, süreklilik ve düzenliliğin, hesaplanmanın temel olduğu bir toplumsal örgütlenme biçimi ortaya çıkabilmektedir. Dolayısıyla Weber, kapitalizmi bir üretim tarzı olarak değil Batı'ya özgü, emeğin rasyonel örgütlenmesine dayanan bir ekonomik eylem biçimi olarak tanımlamaktadır. Batıya özgü olan bu rasyonel muhasebe biçiminin ekonomik bir eylem biçimi olarak varlığını sürdürebilmesinin belli koşulları bulunmaktadır. Weber'e göre bu koşullardan temel olan iki tanesi; Marx'a benzer şekilde I) üretim araçlarının özel mülkiyeti ve II) özgür emektir. Bunlara ek olarak III) rasyonel bir teknoloji, IV) hesaplanabilir yasa, V) piyasa özgürlüğü, VI) ekonomik yaşamın ticarileşmesi, VII) uzmanlaşmış resmiyet ve hukuka sahip rasyonel devlet¹, VIII) rasyonel etik² ve IX) işin evden ayrılması gerekmektedir. En temel benzerlikleri olarak görülebilecek olan kapitalizmin temeli olan özgür emek konusunda Weber şunu ifade etmiştir: *“Sadece yasal olarak değil aynı zamanda ekonomik olarak da emeklerini kısıtlama olmaksızın piyasada satmak zorunda olan kişiler hazır bulunmalıdır. Yaşamak için emeklerini satmak zorunda olan bir sınıf yoksa ve yalnızca özgür*

¹ Weber'e göre modern devlet güç kullanımı, piyasa normlarını belirleme gibi işlevleri aracılığıyla piyasada “barışçıl” bir rekabet ortamı oluşturarak rasyonel hesaplamaya dayanan ekonominin yaratılması için bir önkoşuldur.

² Batılı ve rasyonel ilkelere dayanan kapitalizm, varlığını özellikle başlangıç aşamasında rasyonel etik gibi bir ekonomik tutum sayesinde koruyabilmiştir. Bu rasyonel etik sayesinde, kapitalist eylem biçimleri varlıklarını sürdürmüş ve kültürel olarak da meşruluklarını sağlamışlardır. Özellikle din sosyolojisi alanında yaptığı araştırmaların neticesi olan bu rasyonel etik anlayışı, bu dünyada profesyonel çalışmayı gerekli kılmıştır. Çalışarak başarılı olmak, ekonomik karların harcama için değil sermaye birikimi için kullanılmasını sağlayarak kapitalist girişimciyi ortaya çıkarmıştır.

olmayan emek varsa (her iki durumda da) kapitalizmin gelişmesi imkansızdır. Rasyonel kapitalist hesaplama ancak ücretsiz emek temelinde mümkündür; ancak biçimsel anlamda gönüllü olarak ama fiilen açlık kırbacının zorlamasıyla kendilerini sunan işçilerin varlığının bir sonucu olarak ürünlerin maliyetleri açık bir şekilde önceden anlaşmayla belirlenebilir.” (Weber, 1923: 238-240; Weber 2001: xxxv, 21; Weber, 2007: 66-67)

Kapitalizmin, rasyonel ruhun olmadığı Batı dışı toplumlarda gelişmemesinin sebeplerini Çin ve Hindistan örnekleri üzerinden aktaran Weber bu bağlamda şunları ifade etmiştir (Weber, 1923: 239-240, 247-248, 269-270, 308) *“Çin’de demiryolları ve fabrikaların inşasını başlatmak için girişimlerde bulunulduğunda, jeomansi ile bir çatışma çıktı. İkincisi, belirli dağlar, ormanlar, nehirler ve mezarlık tepelerindeki yapıların yerlerinde, ruhların geri kalanını rahatsız etmemek için öngörülmesi talepli... (Hindistan’da) birbirlerinin elinden su dolu bir kabı almaya cesaret edemeyen işçiler, aynı fabrika odasında birlikte çalıştırılmazlar. Açıktır ki, büyüsel inançlarla eli kolu bağlı bir ekonomik grup içinde kapitalizm gelişemezdi.”*

Weber, kapitalizm ile bağlantılı olarak, modern toplumun toplumsal ve ekonomik yapısının temelini açıklamada Marx’ın teorisinde var olan sınıfın yanı sıra statü ve parti olgularını da açıklamalarına dahil etmiştir. Weber için sınıf, piyasanın varlığına dahil olan çıkarlar neticesinde oluşmaktadır ki bunu şu şekilde ifade etmiştir: *“I) bir dizi insan yaşam şanslarının belirli bir nedensel bileşenine ortak olarak, II) bu bileşenin yalnızca mallara ve gelir fırsatlarına sahip olma konusundaki ekonomik fırsatlarla temsil edildiği, III) meta veya işgücü piyasalarının koşulları altında temsil edildiği sürece.”* Dolayısıyla Weber sınıfı, mal veya hizmetlere sahip olup olmama temelinde açıklamak yerine mal veya hizmetlerin piyasa bağlamında kullanılma durumlarına vurgu yaparak açıklamaktadır. Ayrıca bir sınıfı tanımlayan özellik, malların üretimi ve edinimi ile ilişkili iken, statüyü tanımlayan özellik özel yaşam tarzları ile temsil bulan mal tüketim ilkeleridir (Weber, 2007: 181, 193).

Weber, bilim, hukuk, din, siyaset (bürokrasi), şehir gibi toplumun tüm sahalarında modern toplumun hatta Batı toplumlarının ayırıcı özelliği olarak rasyonelleşmeye vurgu yapmaktadır. Weber, bilim alanında sadece Batı medeniyetinde rasyonel bir gelişme yaşandığını, diğer toplumlarda bilgi biçimlerinin rasyonel değil ampirik olduğunu vurgulamıştır. Bunların örneği olarak ise Babil astronomisinin matematik temelden yoksun olması, Hint doğa biliminin deney yönteminden yoksun olması gibi örneklerle başvurmuştur (Weber, 2001: xxviii). Hukuk alanında modern Batı tipi adalet yönetimi, önceki dönemlerin kutsal hukukundan farklı olarak rasyonel, katı sistematik yasalara dayanarak ortaya çıkmıştır ve rasyonel hukuku öncelilerden ayıran genel ve soyut normlar temelinde hareket etmesidir (Weber, 1978: 880-882). Din alanında modernliğin ortaya çıkışıyla beraber, toplumsal kurumlar dinsel olanlardan ayrılmış, dinsel inanç ve uygulamalar özel bir alana doğru yön değiştirmiş ve güç kaybetmiştir. Ancak Weber, modern kültürü tanırsız bir kültür olarak görmemiştir. Ona göre akılcı kültür, yeni dindarlık tipleri yaratmıştır (Clarke, 2012: 138-139). Siyasette, Marx ile benzer biçimde kapitalist bir piyasanın var olabilmesi için piyasanın işleyebileceği koşulların devlet aracılığıyla gerçekleştirilen düzenlemelere ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla Weber’e göre burjuvazi, devleti ve onun yasal düzenini özel mülkiyetine dayalı piyasa koşullarının avantajlarına sahip olmak, sürdürmek için kullanmaktadır. Weber’e göre *“rasyonel, yazılı bir anayasa, rasyonel olarak atanmış bir yasa ve eğitilmiş yetkililer tarafından yönetilen rasyonel kurallara veya yasalara bağlı bir yönetimle siyasi bir ilişki... sadece Batı’da bilinmektedir.”* *“Rasyonel devlet sadece batı dünyasında var olmuştur.”* Modern devletin öncüllerinden farkı; *“içsel gerekçesi, yasal tüzüğe dayalı olması ve rasyonel olarak oluşturulmuş kurallara dayalı olmasıdır* (Weber, 1923: 289; Weber, 2001: xxxi-xxxii; Weber, 2007: 78-79).” Bu devlet yapılanması içerisinde, modern bürokrasi yapısı ön plana çıkmaktadır. Bürokrasiye büyük bir önem vermesinin sebebi esasında rasyonelleştirme dinamiğinin kendini gösterme biçiminin önemli bir örneği olması kaynaklı olabilir. Modern bürokrasinin

karakteristik özelliği, yasalar veya idari yönetmelikler tarafından düzenlenen resmi yetki alanlarının sıkı, düzenli bir biçime bürünmesidir. Bu şekilde anlaşılan bürokrasi, modern devlet ve özel ekonomi gibi sadece en gelişmiş kurumlarda tam olarak gelişir. Modern toplumdaki rasyonalist bürokrasinin, klasik toplumlardaki ileri gelenlerin yönetimine karşı bir üstünlüğü vardır (Weber, 1978: 956, 973-976). “Bürokratik yönetimin üstünlüğünün temel nedeni, mal üretimindeki modern teknoloji ve iş yöntemlerinin gelişmesiyle tamamen vazgeçilmez hale gelen teknik bilgide yatmaktadır” (Weber, 1947b: 310).

Bürokrasiyi tarif ederken Weber, genellikle makine imgesini kullanmıştır. İnsanlar, bireysellik, yaratıcılık ve özgürlük duygularını kaybederek bir makinenin dişlileri haline gelmektedir. Bürokrasi, Weber'in ifadesiyle, "*sevgi, nefret ve hesaplamanın dışında olan tüm salt kişisel, akıldışı ve duygusal unsurları resmi işlerden uzaklaştırmakla*" meşgul olan yabancılaşmış ve insanlıktan çıkmış bir tutumu üretmektedir. Weber, bürokrasinin, çağdaş ekonomi için makine kadar merkezi öneme sahip olduğuna inanmaktadır. Bunun nedeni şudur: Rekabetçi bir pazarda "başarılı olabilmek için bir kapitalistin, verimliliğe, hesaplanabilirliğe, öngörülebilirliğe dayanması ve kontrole dayanan kararlar" verebilmesi gerekir. Weber, kapitalizmin rasyonel ve bilimsel bir dünya görüşünü teşvik ettiği konusunda Marx'la aynı görüştedir. Artan üretim kapasitesi lehine makine üretiminde teknolojiden faydalanılmaktadır. Aynı şekilde iş düzenlemeleri de aklileştirilmiştir ki bu, modern çağı bürokrasi çağı olarak tanımlamanın uygun olacağı şeklinde yaygınlaşan, yeni bürokratik düzenleme formunun bir sonucudur. Weber'e göre bürokrasinin karakteristik ilkesi şudur: "...*kişisel ve işlevsel anlamda yasa önünde eşitlik talebinin dolayısıyla ayrıcalık dehşetinin ve durumdan davaya iş yapmanın ilkesel reddinin bir sonucu olan otoritenin uygulanmasının soyut düzenliliği...*" Bürokrasi içerisinde hem devletin hem de ekonomik yaşamın direği olarak nitelendirilebilecek olan eğitimli memur, kurumlardaki rasyonelliğin vurgulanması bakımından önemlidir. "*Ama hiçbir ülke ve hiçbir çağ, modern Batı'yla aynı anlamda tüm varlığının, yaşamının siyasi, teknik ve ekonomik koşullarının özel olarak eğitilmiş bir memurlar örgütüne mutlak ve tam bağımlılığını yaşamamıştır. Toplumun günlük yaşamının en önemli işlevleri teknik, ticari ve yasal olarak eğitilmiş hükümet yetkililerinin elinde olmuştur*" (Weber, 2001: xxxı; Weber, 2007: 224; Kivisto, 2008: 75-76)."

Weber'in şehir konusundaki düşüncelerine bakıldığında, şehirde dikkat çektiği hususlar rasyonellik temeline dayanmaktadır. Bunlar istihkam, bir pazar yeri, kendisine ait bir mahkeme veya kısmen özerk hukuk, birliksel bir yapı ve kısmi bağımsızlık, kendi kendini yönetme ve şehir sakinlerinin katıldığı seçimle işbaşına gelen idari yetkililerce yönetimdir. "*Tam anlamıyla kentin kendisi özellikle batılı bir kurumdur çünkü batının dışında üniter bir topluluk anlamında şehirler olmamıştır.*" "*Batıda sonraki dönem için üç büyük gerçek çok önemliydi. Birincisi, Yahudiler arasında, Yahudiliğin sınırları içinde büyüyen yok eden kehanetti. İkinci gerçek, ilk Hıristiyan coşkusunun olağanüstü yayılmasında belirleyici bir faktör olan, Mesih'in ruhuna törensel olarak kabul edilen pentekostal mucizeydi. Nihai faktör, Antakya'da Pavlus'un Petrus'a karşıt olarak sünnetsizlerle arkadaşlığını benimsediği gündü. Klanlar, kabileler ve halklar arasındaki ve antik poliste hatırı sayılır ölçüde bilinen büyümlü engeller böylece bir kenara bırakıldı ve batılı kentin kurulması mümkün oldu.*" Weber için şehir, partiyi ve demagogu yaratması, sanat tarihi olgusunu ortaya çıkarması, modern anlamda bilim üretmesi, belirli dini kurumların temeli olması, rahiplik tarafından dizginlenmemiş düşüncenin beşiği olması, ticaret ve sanayinin merkezi olması gibi sebepler dolayısıyla önemlidir. Weber, Doğu'da Batı rasyonalizmine uygun şehirlerin gelişmeme nedeni olarak "*büyükçe bağlantılı fikir ve kurumların yaygınlığını*" belirtmiştir. Hindistan'da kastların bulunması, Asya'da rahiplerin tekelinin bulunmasını bu durumun örnekleri olarak sunmaktadır. (Doğan, Özyurt ve Boztoprak, 2009: 514-515; Weber, 1923: 271-273, 276-277; Weber, 1978: 1226).

Weber, Batı'daki rasyonelleşmenin, müzik gibi çok özel bir deneyim alanında bile ortaya çıktığını ifade etmektedir. Müzik sosyolojisi ile ilgili yazılarında Weber, modern müziğin kısa ve öz

notalandırılması ve ince ayar dizisi ile (modern bir senfoni orkestrasına hâkim olan titiz standartlaşma ve eşgüdüm) Asya veya okur yazar olmayan kabilelerin müzik sistemlerinin kendiliğindenliği ve icatçılığı arasındaki karşıtlıklara değinmekte ve rasyonelliğin örneklemesini müzik alanında da yapmaktadır. Rasyonel uyumlu müziğin sadece Batıda bilindiğini ifade etmektedir (Coser, 1977: 233; Weber, 2001: xxix).

Yukarıda da bahsedilmiş olduğu gibi Weber'e göre, modern toplumu diğer toplumlardan ayıran unsur, rasyonelliktir. Rasyonel boyutuyla modern toplum Weber'e göre, modernizmin müspet yönünü oluşturmaktadır. İkircikli tavrın neticesi olarak modernizmin menfi yanı bu rasyonelleşme sürecinin demir kafes ile sonuçlanmasıdır. Ancak demir kafes teriminin açıklanmasına geçmeden önce rasyonellelikle ilişkili olarak özellikle üzerinde durulması gereken kavram büyübozumudur.

Büyübozumu, dünyanın ve kâinatın artık büyüsel güçlerin yardımıyla değil bilimin, aklın güçleriyle açıklanmasıdır. Dünya artık hesaplanamaz gizemli güçlerin değil hesaplanabilir, öngörülebilir güçlerin egemenliği altında olarak düşünülmektedir. Başka bir ifadeyle bu kavram esasında rasyonelleşme ilkesi ile bağlantılıdır ki rasyonelleşmenin insan tutum ve zihniyetlerinde, toplumsal hayatta yarattığı değişimi ifade etmek için Weber, Friedrich Schiller'in dünyanın büyüünün bozulması kavramına başvurmuştur. Dünyanın büyüünün bozulması, liberalizmin ve Aydınlanma düşüncesinin etkisi neticesinde ortaya çıkan, akla duyulan inancın ve mükemmelliğe doğru gerçekleştirildiği varsayılan tek çizgili bir ilerleme anlayışına da işaret etmektedir. Yine bu minvalde dünya, artık Tanrı ile şeytanın birbirlerine karşı olan eylemleri üzerinden anlamlandırılmamaktadır. Modern dünyanın, mekanik dünya görüşünde bu kavramlara yer yoktur. Bu durum Weber'e göre dünyanın büyübozumu durumunu ifade etmektedir. *"...kişinin dilediği takdirde istediği zaman öğrenebileceği bilgisi veya inancıdır. Dolayısıyla, bu ilkesel olarak hesaplanamaz gizemli güçlerin devreye girmediği, aksine ilke olarak hesaplama yoluyla her şeye hakim olabileceği anlamına gelir. Artık ruhlara hükmetmek ya da onlara yalvarmak için bu tür gizemli güçlere sahip olan vahşilerin yaptığı gibi büyüü araçlara başvurmak gerekmez. Teknik araçlar ve hesaplamalar hizmeti gerçekleştirir."* (Swedberg ve Agevall, 2005: 62-63; Weber, 2007: 51, 139).

Demir kafes¹ ise Weber'e göre aydınlanmacı aklın sonucunda gerçekleşen rasyonelleşmenin somut yansıması olarak bürokratik kurumların gelişimi hatta tüm toplumsal yapıya yayılmasını ifade etmektedir. Modern yaşamı kafes olarak ilk kez nitelendirdiği "Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhı" adlı eserinde Weber, modern ekonomik düzenin katı, tutarlı, sistemli ve düzenli şeklinin (bu da onun akılcı yanını temsil eder) tümüyle bir demir kafese yol açması sürecini anlatmaktadır ki bu durumu kapitalizmi, modern yaşamın en belirleyici gücü (schicksalsvollsten Macht) olarak tanımlamasında da görmek mümkündür (Weber, 1947a: 4; Cevizci, 2006: 118). Başka bir deyişle Weber'e göre akılcılaştırma süreci, iktisadi yaşamı, hukuku, idari yapıyı ve dini etkilemiştir ve kapitalizm, bürokrasinin ve hukuk devletinin ortaya çıkışının temelini oluşturmaktadır. Akılcılaştırma sürecinin özü, toplumsal aktörlerin kişisel olmayan ilişkiler bağlamında çevrelerindeki dünya üzerinde daha fazla denetim kurmak için bilgiye giderek daha çok başvurmalarıdır. Bununla birlikte akılcılaştırma daha fazla özgürlük ve özerklikten ziyade, amaçların araçlarını yaratır. Başka bir ifadeyle, modern

¹ Demir kafes kavramı, "Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhı" adlı eseri Almanca'dan İngilizce'ye çevirmiş olan Talcott Parsons tarafından bu şekilde çevrilmiştir. Eserin Almanca aslında kavram, "stahlhartes Gehäuse" olarak ifade edilmiştir. Demir kafes kavramsallaştırmasının etkili bir kavram olduğunun vurgulanmasının yanı sıra bazı yazarlar Weber'in anlatmak istediği düşüncenin bu kavram ile net olarak anlaşılmadığını ifade etmektedirler. Kavramın Almanca orijinalinin çevirisi çelik kadar sert kabuk/kasa'dır. Bu eleştiriyi yapan yazarlara göre eğer Weber çelik kafes kavramını kullanmak istese idi "eiserner Käfig" kavramını kullanabilirdi. Bunun yanı sıra Weber'in demir kavramını değil çelik kavramını tercih etmesi çeliğin demirden farklı olarak insan icadı olması ve kitlesel endüstriyel üretim sonucunda ortaya çıkmasına dair önemli bir olguya işaret etmek içindir (Baehr, 2001: 160-164). Dolayısıyla demir kafes imgesi, bahsedilen konuyla ilgili bir şeylerin anlaşılması için önemli bir kavram olsa da Weber'in bu kavrama yüklediği öznel anlamın ne olduğunu tam olarak yansıtmadığı için önemli bir hermeneutik zorluğu da bünyesinde taşımaktadır.

bürokrasiler içindeki kurallara köle gibi bağlı olmak, bireyi modern yaşamın akılcılaştırılmış kurumlarının, organizasyonlarının ve etkinliklerinin bir nevi tuzağına düşürmekte, demir kafesine hapsetmektedir (Marshall, 1999: 11-12). Özetle Weber için rasyonelleşme, iki farklı açıdan ele alınmaktadır. Rasyonelleşmenin sonuçları hem uygarlıktaki ilerleme (büyüme, özgürlükler ve bunların koruma altına alınması, artan refah ile bu refahın yayılması) hem de insanların güçlenen ekonomik ve idari mekanizmaların birer dışısına dönüşmesi başka bir deyişle özgürlüğe yönelik tehlikeleri içermektedir.

“Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu” adlı eserinde de bu kavram ile ilgili olarak şunları yazmıştır:

“Bugün bu güçlü kozmos ezici bir baskıyla bu mekanizmanın içine doğan her bireyin yaşam tarzını belirlemektedir ve ...bunu yapmaya devam edebilir. Baxter’ın görüşüne göre dışsal mülkiyet kaygısı “herhangi bir zamanda üzerinden atılabilen ince bir pelerin gibi” azizlerinin omuzlarına hafifçe oturmalıdır. Ama kader, pelerinin çelik (stahlhartes Gehäuse) kadar sert bir kabuk haline gelmesine izin verdi. Çilecilik dünyayı değiştirmeye ve onun üzerinde etkisini göstermeye başladıkça bu dünyanın görünen malları insanlar üzerinde tarihte hiç olmadığı kadar artan ve sonunda kaçınılmaz bir güç kazandı (Weber, 2001: 123-124).”

Demir kafes metaforu, sanayileşmiş çağdaş dünyanın gerçek karakterinin özgürleştirici vaadiyle nasıl çeliştiğini anlamak için kullanışlıdır ve Weber’in modern yaşamın demokrasi için olumsuzluklar barındırdığına dair derin kaygısının dair bir yansımasına işaret etmektedir. Weber, bireylerin bu sistem içerisinde yaşamaya devam edebilmek için başka hangi alanlara yönelik ilgi ve yetenekleri olursa olsun kendilerini uzmanlaşmış emeğe adanmaları gerektiğinin bilincinde olduklarını da vurgulamaktadır. Bu durum bireylerin, Marx’ın bahsetmiş olduğu yabancılaşmaya maruz kalmaları, tek boyutlu olmaları anlamına gelmektedir. Bu sistemin varlığını korumasının nedeni Weber’in ifadesiyle modern toplumdaki ekonomik düzenin muazzam bir kozmos haline gelmesi ve içine doğan tüm bireylerin yaşamlarını belirlemesinden kaynaklanmaktadır¹ (Weber, 2001: 19-20, 123; Kivisto, 2008: 72).

Weber’e göre katılaşmış kurumsal dokular ve tekdüze yaşam biçimleri, artan gerginlik, baskı ya da acılara dayanamayıp çöküp dağılabilir. Bürokrasinin bu durumuna karşılık bir denge olarak karizma kavramını ileri sürmüştür. Karizma, tüm kurumsal rutinlerin, gelenekten kaynaklanan ve rasyonel yönetime bağlı olan tüm tekdüze işleyişlerin karşısındadır. Weber’in ifadesiyle, “*Karizma, gelenekçi dönemlerde en büyük devrimci güçtür.*” Dolayısıyla rasyonelleşmenin yaratmış olduğu demir kafesten kurtulmanın yolu toplumun kılcal damarlarına sirayet etmiş olan rasyonellikten uzaklaşma anlamına gelen irrasyonelitedir. Bu kavram, temel tutumlar ve eylemlerin yöneldiği, merkezi sistemdeki kökten bir değişmeyi ve yaşamın tüm özel biçimlerine kısacası dünyaya ilişkin tutumlarda yeni bir yönelimi ifade etmektedir (Weber, 1947b: 333; Weber, 1978: 245; Weber, 2007: 51-53). Weber’in demir kafesten kurtulmanın bir yolu olarak sunduğu bu açıklamalarının yanı sıra Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu adlı eserinin son kısmında olayların seyrinin öngörülemezliğine vurgu yaptığı, böyle bir gelişmenin olmaması neticesinde yaygınlık kazanacak tiplere vurgu da yapmakta, ikircikli tavrını burada da göstermektedir. “*Gelecekte bu kafeste kimin yaşayacağını ya da bu muazzam gelişimin sonunda tamamen yeni peygamberlerin mi ortaya çıkacağını yoksa eski fikirlerin ve ideallerin büyük bir yeniden doğuşunun mu olacağını ya da ikisi de olmayacaksa mekanik bir taşlaşma mı olacağını kimse bilmiyor. Bu kültürel gelişimin son aşaması*

¹ Bir sonraki paragrafta yapılan alıntıda da görülebileceği gibi Weber, her ne kadar ekonominin, maddi malların bireyler üzerindeki belirleyiciliğini vurgulasa da sonraki pasajlarında bunun aksi yönde görüşler de ortaya koymuştur. Dolayısıyla Marx gibi sadece ekonomi temelinde bir toplum okuması yapılmaz.

için gerçekten şöyle denebilir: “Ruhsuz uzmanlar, kalpsiz duygular bu hiçlik daha önce hiç ulaşmadığı bir uygarlık seviyesine ulaştığını hayal ediyor (Weber, 2001: 124).”

SONUÇ VE TARTIŞMA

Günümüz perspektifinden bakıldığında bir bilim olarak sosyolojinin, modernitenin bir çıktısı olduğu ifade edilebilir. 19. yy. modern dünyanın yeni ilkeler temelinde toplumsal düzen ve gerçekliği kökten değiştirmeye başladığı bir yüzyıl olmuş, sosyolojinin kurulması ve gelişmesine katkı sağlayan düşünür ve teorisyenler de bu yeni modern/kapitalist toplumun birer yorumcusu olarak bu bilimi şekillendirmişlerdir. Bu makalede görüşleri incelenen Marx ve Weber’de modern toplum ile sosyal bilim arasındaki ilişkide önemli iki düşünürdür. Bu nedenle de onların yeni çağı nasıl gördükleri önemlidir.

Hem Marx hem de Weber kapitalizmi, modern toplumsal düzenin temeli olarak kabul etmişlerdir. Dolayısıyla temelde çalışmaları ekonomi ve toplumun nasıl işlediği, ilişkileri üzerine olmuştur. Ancak düşünürler bu konuda farklı noktalardan hareket etmişlerdir. Marx için ekonomik faktörler (diğer faktörlerin etkisini yadsımamakla birlikte temelde belirleyici ve etkili olan olarak) diğer toplumsal olguların temelini oluşturmakta, onları şekillendirmektedir. Weber için dini fikirler ekonomik koşulların gelişiminde önemli bir etkiye sahiptir. Diğer bir deyişle modern toplum ya da kapitalizm analizlerinde Marx, kapitalizmi bir üretim biçimi olarak ele alırken, Weber kapitalizmi dinin bir yan ürünü ya da bir eylem biçimi olarak ele almaktadır. Bu düşünceleri temelinde Weber’in analizinin bilinç ile kurumsal süreçler arasındaki ilişkiyi vurgulaması bakımından Marx’ın ekonomik analizlerine ikinci bir boyut hatta farklı bir bakış açısı sunduğu söylenebilir. Gerçekten de Weber’in modernizm analizinde Marx’ın ekonomik vurgusunun aksine toplumlarda mevcut olduğunu düşündüğü bilişsel yapılara özel bir vurgu bulunmaktadır. Öyle ki modernizme ulaşamayan doğu toplumlarını analiz ederken Weber, yalnızca üretim biçimine değil o üretim biçimine öncülük eden toplumsal bilinç, zihniyet analizlerine de sıklıkla vurgu yapmıştır. Düşünürler arasındaki bir diğer temel farklılık, toplumlara ve toplumların dönüşümlerine yönelik açıklamalarında ortaya çıkmaktadır. Marx için tüm dünya kapitalist üretim biçimine doğru evrensel ve tek bir yol izleyecek ve sonunda kapitalist üretim biçiminin ve dolayısıyla sömürünün tüm dünyada etkili olmasının ardından komünizm yayılacaktır. Weber’e göre ekonomik koşulları oluşturan farklı nedenler söz konusudur. Bu durum farklı toplumların farklı yollar izleyebileceği anlamına gelmektedir. Ayrıca Weber’in rasyonelleşmeye karşı bir strateji ortaya koymamasına dair eleştiriler kanaatimizce yanlıştır. Çünkü Weber, özellikle pek çok bahsinde Batı’da ortaya çıkan kapitalist üretim biçimi ve kapitalist ruhu incelediğini açıklamıştır. Dolayısıyla diğer tüm toplumlarda geçerli olacak, genel kabul görmüş bir toplumsal yapı sisteminden bahsetmesi kendi felsefesine ters düşmesi anlamına gelecekti. Bu nedenle de Marx’tan farklı olarak evrensel açıklamalar, yasalar üzerinde durmamıştır.

Marx’ta modernite kavramı, onun felsefesine uygun olarak ekonomik ve sınıfsal yönü ile irdelenmiş, modernitenin anlamı bu yönüyle eleştirilmiştir. Ona göre, Sanayi Devrimi ile ortaya çıkan kapitalist toplum (ekonomik temel) daha önceki çağlardaki ezen- ezilen sınıfsal yapısının modernitedeki temsilidir. Bu manada kapitalist modern toplum, işçilerin tüm hayat pratiklerinin kendi öz malı, öz etkinliği halinden kopuşunu temsil etmektedir. Kapitalist üretim biçimi insanları ücretli kölelere dönüştürmekte başka bir ifadeyle emek, sermayeye tabi kılınmış olmaktadır. Ayrıca tüm etkileşimler parayla ilişkilendirilerek niteliğinin ortadan kalktığı tüm etkileşimlerin niceliksel hale getirildiği bir yapı ortaya çıkmaktadır ki bu durum Marx’ta yabancılaşma kavramı ile ifade edilmektedir. Marx’ın yabancılaşma kavramı ile moderniteye yüklediği bu menfi durum, Weber’de katı bürokratik yapının, katı rasyonelitenin insanların tıpkı Marx’ta olduğu gibi öz varlıklarında bulunan bir yetinin kaybolmasına başka bir deyişle kısmen de olsa insanın kendisine yabancılaşmasına sebebiyet veren yaratıcı ve duygusal yönünün katı bürokratik yapı ile demir bir kafese hapsedilmesi

şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Ek olarak Weber’de yine Marx’ın yabancılaşma kavramında vurgulamış olduğu ücretli emeğin durumunu benzer şekilde açıklamıştır. Kapitalist üretim sürecinin bireylerin istek ve tercihlerini dikkate almaksızın kendi yarattığı toplumsal koşullara boyun eğmelerini sağlayan bir toplumsal güç olduğunu, her şeyin niceliksel değere sahip bir hale getirildiğini ifade etmiştir. O halde gerek Marx’ta gerekse Weber’de modernitenin olumsuz yönü birbiriyle benzeşmektedir. Marx da Weber de modernitenin bu olumsuz yönünden kurtulmanın mümkün olduğunu, modernitenin olumsuz yönlerinin aşılabileceğini düşünmüşlerdir. Marx için bu aşma kapitalist toplum yapısının çelişkilerinin yarattığı yabancılaşmanın son raddeye gelmesi ile mümkünken, Weber için bu aşma her zaman geçerli olmamakla birlikte karizmatik bir liderle mümkün olabilir. İki düşünür için de modernitenin müspet yanları karşılaştırılmak istenirse, Marx’a göre modernite olmaksızın yani modernitenin doğurmuş olduğu işçi-işveren/sermayedar (üretim araçlarına sahip olmayanlar-üretim araçlarına sahip olanlar) gerilimi son noktaya ulaşılmaksızın, bu da kapitalizmin mutlak hakimiyeti anlamına gelir, komünist toplumun ortaya çıkması imkansızdır. Çünkü tüm insanlık, hiçbir zaman tam bir kapitalist yapı olmadığı sürece komünist bir toplumu talep etmeyecektir. Hatta komünist bir toplum ihtiyacını fark bile etmeyecektir. Görüldüğü gibi Marx’ta modernite, kendinden şey olarak olumlanmaz, müspet kabul edilmez. O, dolayimli bir olumlama ile moderniteyi tanımlar. Başka bir deyişle modernite, bir araç olarak değerlidir, amaç olarak değil. Weber için modernite, modernite öncesi çağlarda kısmen yüksek otoritelerin örneğin kralların iradelerine bağlı, keyfi ve gelişigüzel olan toplumsal yapının modern toplum ile yalnızca belli bir sınıfta ya da zümrede değil ya da yalnızca belirli bir alanda değil toplumun tüm zümrelerinde ve kültürün bütün öğelerinde din, sanat, bilim, hukuk, siyaset, ekonomi alanlarında rasyonel, sistemli, düzenli, tutarlı yapılar ortaya çıkarmıştır. Weber’e göre modernizmin olumlanan yönü bu rasyonelliğinde yatmaktadır. Çünkü rasyonellik, bir nevi öngörülebilirlik olarak ele alınabilir. Öngörülebilirlik, insanın ve toplumun ideal bir yaşam sürmesi için önemli bir araçtır. Ancak bu rasyonelliğin sonucunda ortaya çıkan modern çağ, bireylerin demir kafeste yaşaması bir nevi kapana kısılmışlık hissi ile yaşaması anlamına gelmektedir. Weber’in bu görüşlerinden yola çıkarak modern toplumsal yapıda herhangi bir değişimin mümkün olmayacağı kanaatine ulaşmak da yanlış olacaktır. Çünkü Weber ne olayların değişeceğini ne de aynı kalacağını net bir biçimde ifade etmemiş, toplumsal değişimin ve dönüşümün hangi yöne doğru olacağı hakkında sosyolojik bir ön görüde bulunmanın sosyolojinin asli görevi olmadığı görüşünü benimsemiştir. Bu bakımdan Marx’tan farklı olarak modern toplumu ne bir tarihsel sürecin basamağı ne de sonucu olarak nitelemiştir.

Netice itibariyle Weber, moderniteyi Marx’ın moderniteyi olumlayan yanından farklı olarak kendi başına bir değer olarak görür ve moderniteyi herhangi bir çağ için araçsallaştırmaz. Buna ek olarak esasında her iki düşünürde modernliğe yönelik bakışlarında ikircilikte olduğu gibi rasyonelleşmenin de olumlu ve olumsuz yanlarını bir arada değerlendirmektedir. Yeni toplumsal yapıyı ele alırken iki düşünür için de bireysel özgürlükler artmış olmakla birlikte bu özgürlüğe yönelik tehlike ya da fiili sınırlamalar da aynı şekilde artmıştır. Ayrıca Weber’in ele almış olduğu modern toplumdaki rasyonel düzen Marx’ın bahsetmiş olduğu ekonomik biçimi de içerecek şekilde geniş bir bağlamda değerlendirilmekte, geniş kapsamlı bir bakış açısı (ekonomik gelişmeyi toplumsal, politik, bilimsel, dini, yasal, kültürel süreçlerle karşılıklı etkileşimi bağlamında ele alması) sunmaktadır. Dikkat çekilmesi gereken diğer bir yön Weber’in bahsetmiş olduğu tüm bu olumlu ve olumsuz yönlerin Batı modernizmi için geçerli olduğudur. Nihayetinde, Marx’ın ve Weber’in modernite kavramlarını karşılaştırdığımız bu makalemizde her iki sosyologun da moderniteyi anlamlandırma, büyük toplumsal değişimin gerek nedenleri gerekse sonuçlarını ortaya koymaya çalıştıklarını görmekteyiz. Her iki sosyolog için de modernite göz ardı edilemez bir tarihsel olgudur. Bu sebepledir ki her ikisi de sosyolojik bakış açılarını modern toplum ve onun tüm yansımaları üzerinden şekillendirmiştir.

Kaynakça

- Alexander, J.C. (1982). *Theoretical Logic in Sociology Volume II The Antinomies of Classical Thought: Marx and Durkheim*. Berkeley: University of California Press.
- Baehr, P. (2001). The “Iron Cage” and the “Shell as Hard as Steel”: Parsons, Weber, and the Stahlhartes Gehäuse Metaphor in the Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism. *History and Theory*, 40 (2), 153-169.
- Clarke, Peter B. (2012). *Din Sosyolojisi Kuram ve Yöntem*. (Çev. Ed. İ. Çapçioğlu). Ankara: İmge Kitabevi.
- Cohen, I. (2020). Modernite. İçinde B. S. Turner (Ed.), *Sosyoloji Sözlüğü* (ss.628-634), İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Coser, Lewis A. (1977). *Masters of Sociological Thought Ideas in Historical and Social Context*. USA: Harcourt Brace Jonavich, Inc.
- Çiğdem, A. (2012). *Bir İmkân Olarak Modernite Weber ve Habermas*. Ankara: İletişim Yayınları.
- Doğan, M.S., Özyurt, S. & Boztoprak, G. (2009). *Sosyoloji Çarşısı*. İstanbul: Yazı Yayınları.
- Cevizci, A. (2006). *Felsefe Ansiklopedisi*. Ankara: Babil Yayıncılık.
- Giddens, A. (2001). *Siyaset, Sosyoloji ve Toplumsal Teori*. (Çev: T. Birkan). İstanbul: Metis Yayınları.
- Harvey, D. (1991). *The Condition of Postmodernity An Enquiry into the Origins of Cultural Change*. Cambridge: Blackwell Publishers.
- Hollinger, R. (2005). *Postmodernizm ve Sosyal Bilimler Tematik Bir Yaklaşım*. (Çev. A. Cevizci). İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Jenks, C. (2012). *Temel Sosyolojik Dikotomiler*. (Çev. Ed. İ. Çapçioğlu). Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Kilminster, R. (2003). Alienation. İçinde W. Outhwaite (Ed.), *The Blackwell Dictionary of Modern Social Thought* (pp. 10-12), USA: Blackwell Publishing.
- Kivisto, P. (2008). *Sosyolojinin Temel Kavramları*. (Çev. İ. Çapçioğlu, Sefer Yavuz), Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Lenin, V. I. (1960). *Collected Works Volume I 1893-1894*. Moscow: Progress Publishers.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. (Çev. O. Akınhay, D. Kömürcü), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Marx, M. (1894). *Capital Volume III*. Moscow: Progress Publisher.
- Marx, K. (1943). *Capital Volume I*. Delhi: The Macmillan Company of India Limited.
- Marx, K. & Engels, F. (1962). *Werke Band 23*. Dietz Verlag Berlin.

- Marx, K. (1966), *Felsefenin Sefaleti*. (Çev. E. Başar). Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K. (1973). *Grundrisse*. Penguin Books.
- Marx, K. & Engels, F. (1978). *Werke Band 3*. Dietz Verlag Berlin.
- Marx, K. & Engels, F. (1992). *Manifesto of the Communist Party*. USA: Oxford University Press.
- Marx, K. & Engels, F. (1845). *Die deutsche Ideologie (Werke Band 3, 11)*. Digitale Bibliothek.
- Marx, K. (2003). *1844 El Yazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe*. (Çev. K. Somer). Eriş Yayınları.
- Reifer, T. (2020). Modernleşme. İçinde B. S. Turner (Ed.), *Sosyoloji Sözlüğü* (ss.634-636), İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Ritzer, G. (2007). *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*. Singapore: Blackwell Publishing.
- Swedberg, R. & Agevall, O. (2005). *The Max Weber Dictionary: Key Words and Central Concepts*. Stanford: Stanford University Press.
- Turner, J. H., Beeghley, L. & Powers, C. H. (2010). *Sosyolojik Teorinin Oluşumu*. (Çev. Ü. Tatlıcan). Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Weber, M. (1923). *Wirtschaftsgeschichte Abriss Der Universalen Sozial- Und Wirtschafts-Geschichte*. München und Leipzig: Duncker&Humblot.
- Weber, M. (1947a). *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie I*. Tübingen.
- Weber, M. (1947b). *The Theory of Social and Economic Organization*. A. R. Henderson & T. Parsons (Trans.). London: William Hodge and Company Limited.
- Weber, M. (1978). *Economy and Society An Outline of Interpretive Sociology*. Berkeley: University of California Press.
- Weber, M. (2001). *The Protestant Ethic and The "Spirit" of Capitalism*. London: Routledge Classics.
- Weber, M. (2007). *From Max Weber: Essays in Sociology*. H. H. Gerth & C. Wright Mills (Ed. Trans.). New York: Oxford University Press.

<https://www.marxists.org/archive/marx/works/1843/critique-hpr/ch02.htm> (E.T.: 01.10.2022)